

MEDYADA “ÖTEKİ”NİN TEMSİLİ: ETNİK KOMEDİLER¹

A. Elif Posos Devrani²

ÖZ

Kimlik ve kimliğin inşa sürecinde, tanım yapabilmek adına sıklıkla karşılaştırma yapılabilecek bir “öteki” aranmış, öteki ile benlik arasındaki karşıtlıklar kullanılarak tanımlama yapılmıştır. Öteki ve yabancı kavramları, toplulukların kendi sınırlarını belirlemesine yardımcı olmuştur. Sınırların belirlenmesiyle birlikte, kültürel hegemonya içinde ötekinin temsilinde karşımıza kalıp yargılar ve önyargılar çıkar. Özellikle büyük kitlelere ulaşma aracı olan medyadaki öteki temsillerinde, önyargıların oluşması ya da pekiştirilmesi sık rastlanır bir durumdur. Medya üzerinden öğrenilen veya şekillenen yargılar, psikoloji ve iletişim olmak başta olmak üzere birçok disiplinin araştırma konusu olmuştur.

Bu makalenin ilk bölümünde, öncelikle kimlik, öteki ve temsil kavramları anlatılarak, kalıp yargı ve önyargıların ötekinin sürdürülebilir varlığındaki yeri açıklanmış, kalıp yargı ve önyargıların temsil üzerinden yerinden inşasına değinilmiştir. Makalenin ikinci bölümünde, kitle iletişim araçlarının erişim gücünü göz önünde bulundurduğumuzda en önemli temsil alanlarından biri olan medyanın kimlik inşası ve temsil üzerindeki rolünden bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde ise medyada yer alan etnik komedilerin yabancı ve öteki temsilindeki rolü irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Temsil, Öteki, Medya, Etnik Komedi, Önyargı, Kalıp Yargı.

THE REPRESENTATION OF “THE OTHER” IN THE MEDIA: ETHNIC COMEDIES

ABSTRACT

Increasing and defining identity, “theother” has often been sought to create comparisons and contrasts to make a definition. The concepts of “theother” and “the foreigner” have helped individuals and communities set their own boundaries. Along side the setting of boundaries, stereo types and prejudices emerge in representing “theother” in cultural hegemony—especially in their presentations of “theother” in the media, which is a means of public communication reaching a large audience, the formation or consolidation of prejudices is quite common. Judgements which are learned via media or shaped by media have been an important research area for various disciplines, e.g. communication and psychology.

In the first section of this article, the concepts of “identity”, “theother” and “representation” are addressed, followed by a discussion of the role of stereo types and prejudices in the sustainable presence of

¹Bu makale, 2015 yılında Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Medya ve İletişim Çalışmaları Doktora Programı kapsamında Prof. Dr. Özden Cankaya danışmanlığında tamamlanan “Alman Televizyonunda Türk Göçmenler: 'Yeni Başlayanlar İçin Türkçe' Dizisinin Analizi” isimli doktora tezinden üretilmiştir.

²Yrd. Doç. Dr. Türk-Alman Üniversitesi, Kültür ve Sosyal Bilimler Fakültesi, posos@tau.edu.tr

"theother," as well as in rebuilding "theother" through representation. In the second section, the role of the media—an important representative area considering the extensive coverage of mass media—in constructing "identity" and "representation" is addressed. Finally, the role of the ethnic comedies in the media in representing "theother" and "the foreigner" is discussed in the third section.

Keywords: Representation, Other, Media, Ethnic comedy, Prejudice, Stereotype.

Giriş

Medyanın, kimliğin inşa sürecindeki rolüne ilişkin araştırmalar, gerek kültürel çalışmalarda gerekse iletişim çalışmalarında geçerliliğini koruyan konuların başında gelmektedir. Medyanın bu alandaki rolünden bahsetmeden önce, kimliğin inşa sürecini yakından incelemek, kimliği oluşturan ve şekillendiren kültürel, sosyal ve politik öğeleri irdelemek gerekir. Öncelikle kimliğin oluşum sürecinde "yabancı"nın ve "öteki"nin rolü sorgulanmalıdır. Benliğin oluşmasında bir karşıt norm olarak araçsallaşan "öteki", kültürel iktidar tarafından kimliğin inşasında aynı şekilde araçsallaştırılmakla kalmaz, temsil çerçevesinde izleyiciye aktarılan önyargılar vasıtasıyla sürekli olarak yeniden üretilir.

Bu makalede amaçlanan, "öteki" olgusunun kimliğin oluşturulmasındaki rolünden yola çıkarak, ötekinin temsilinde üretilen ve öteki tanımını sürdürülebilir kılan kalıp yargı ve önyargıların medya aracılığıyla aktarımını açıklamaktır. "Öteki"nin temsili konusunda gazete, sosyal medya, sinema vb. değişik mecralarda farklı araştırma yöntemlerine başvurularak gerçekleştirilen değerli araştırmalar mevcuttur. Ancak bu makalenin odak noktası, görsel göstergeler sayesinde sosyal öğrenme konusunda avantajlı konumda bulunan televizyon mecrasında, etnik öğeleri mizahlaştırarak sunan ve önyargıları izleyiciye aktaran etnik komediler olacaktır.

1. Kimlik, Öteki ve Temsil

İnsanı kendini, kendi gözünde ve diğerlerinin aynasında nasıl gördüğünü ifade eden kimlik, kişinin kendisini sosyal bir çevrede tanımlaması ve konumlandırmasını mümkün kılar (Bilgin, 1999: 183). Ait olunan çevreyi tanımlamak için ise, bu çevrenin dış çeperini belirleyecek sınırlara ihtiyaç vardır. Çeperin belirlenmesinde, öteki ve yardımcı kavramlarına ilişkin yapılan tanımlar kişiye yardımcı olur.

Kimliğin oluşumunda, bireyin kendini tanımlaması kadar ötekini de tanımlamayı içeren süreç, iki taraflıdır ve birbirini besler. Kimliğin inşasında benlik

ve öteki eş zamanlı olarak var olur. Hall, kimliğin nasıl oluştuğunu anlayabilmek için, arkeolojiden çok, tarihin tekrar anlatımına bakmak gerektiğini söyler (1990: 224). Kimliğin inşası anlık bir olay olmadığı için, kimliğimizi tanımlarken olanın (*to be*) ötesini, dönüştüğümüz şeyi (*to become*) anlatırız. Hem geçmişini hem de geleceği içine alan bir tanım yaparız. Woodward ise, kişinin baştan belli olmuş tek bir kimliğe sahip olmadığını, birbiriyle etkileşim içinde olan birden çok kimliğe sahip olduğumuzu, bu kimliklerin değişken olmasının ise farklı biçimler altında oluşan birden çok kimliklenmeyle açıklanabileceğini ifade eder (2002: 18-25). Woodward'ın kimliği doğuştan gelen ve değişmez şekilde kabul etmemesi, Hall'un kimliğin süreç içinde oluşan ve asla tamamlanmayan bir kimliklenme süreci olduğu iddiasıyla benzerlik taşır (2003: 2-3).

Henri Tajfel, insanların bireysel kimliklerinin yanı sıra sosyal kimlikleri olduğunu söyler (1974: 69). Bireysel kimliğin öncelikli olduğu durumlarda, kişi kendi çıkarları, ihtiyaçları ve istekleri yönünde hareket eder ve kendini ben olarak tanımlar. Şayet sosyal kimlik ön planda ise, kişi aidiyet hissettiği grubun çıkarları ve ihtiyaçlarını ön planda tutar ve kendini ben yerine biz olarak tanımlar (Dovidio vd, 2013: 14). Sosyal kimliği ön planda olan kişiler, tek başına hareket etmekten çekinirler ve bireysel olarak inisiyatif almaktansa bir bütünün parçası olarak hareket etmeyi tercih ederler. Sosyal kimliği ön planda olan kişi, aidiyet duyduğu kendi grubunun tanımını yaparken ve sınırlarını çizerken, aslında diğer grupları da tanımlar ve sınıflandırır. Bu tanımlama ve sınıflamanın akabinde, kişi gruplar arası kıyaslama yaparak kendini ve dahil olduğu grubu onaylama eğilimi gösterir, dahil olduğu grubun tutum ve özelliklerini öznel şekilde değerlendirme ve olumlandırma eğiliminde olur (Sakallı, 2001: 180). Böylece, sosyal kimliğin inşası ve korunması sürecinde, kalıp yargılar doğar ve pekişir.

Sosyal kimlik tanımlarına baktığımızda, kişinin toplumdaki statüsünü belirleyen iki öge olduğunu görürüz: 1) Kişinin aidiyet hissettiği grup içindeki konumu, 2) Kişinin ait olduğunu hissettiği grubun toplum içindeki konumu. Kişinin öteki gruplar hakkında yaptığı tanımlar ve inandığı kalıp yargılar, bireyin kendi grubunu tanımlamak için başvurduğu bir referans noktasıdır. Gruplara duyulan aidiyet, kişide güven ve gurur hissine yol açar. Kişi, gruplar arası farklılıkları ne kadar

net şekilde ortaya koyarsa ve referans aldığı grubun üstünlüğüne ne kadar inanırsa, kendi kimliğinin inşasında da o kadar fazla yol kat eder. Uluç'un bu örneğe dair verdiği etnik kimlik olgusuna ilişkin açıklaması aşağıdaki şekildedir:

Etnik kimlik, belirli bir grubun üyelerinin kendilerini, diğer topluluk üyelerinden ayırt eden, farklılaştıran bir aidiyet duygusudur. Bu grubun üyeleri böylelikle kendilerini "biz" olarak tanımlarken kendi içlerindeki uyumun, benzerliğin aksine "onlar"dan farklılaşmaktadır. "Onlar"dan ayırt edildiği, farklılaştığı oranda "biz" sağlamlaşmaktadır. Bir dizi temsillerle kendini tanımlayan grup kimi zaman da "onlar"a karşı çıkmakta, bunu yaparken de kendine dar bir çerçeve oluşturabilmektedir. "Biz" in bu kadar sınırlayıcı ve kapalı algılanışı beraberinde yanlış ırk düşüncelerini de çağrıştırmakta, kendini överken ve her şeyin üstünde konumlandırırken "biz" aidiyetine dahil olmayanların dışlanması, kötülenmesi söz konusu olabilmektedir (Uluç, 2009: 57).

Uluç, etnik kimlik tanımında "onlar" üzerinden yapılan bir kimlik tanımına dikkat çeker ki, bu ilişki yazının başında belirttiğimiz "öteki"nin kimliğin inşasındaki rolüyle büyük benzerlikle taşır. Bu benzerliği daha iyi anlatabilmek adına, öteki ve yabancı kavramlarını daha detaylı ele almak gerekir.

1. 1. Öteki ve Yabancı

"Öteki" kavramı, aidiyet duyulan çevrenin sınırlarını çizmede bireye yardımcı olan kavramlardan biridir. "Öteki"nin ne anlam ifade ettiğini irdelediğimizde, referans noktası olarak kendimizi aldığımızı görürüz. Sahip olduğumuz karakteristik özellikleri norm olarak kabul edip, bu özelliklerinden farklı özelliklere sahip kişileri "öteki" olarak tanımlarız. Ötekinin "biz"den farklı olduğu açıktır, ancak bu farklılıklarla bizim düzenimizde ne oranda var olabileceğinin cevabını vermek zordur. Freud, insanları birbirlerine kenetlenmiş büyük bir insan topluluğu halinde tutmanın ancak bu topluluğun dışında bırakılan ve ortak bir düşman olarak algılanan başka toplulukların varlığıyla mümkün olabileceğini söyler. Freud'un bu yaklaşımı, Hegel'in halkı ancak bir olguya "Hayır" dedikleri ve bu olumsuz tavır konusunda fikir birliğine vardıklarında ne istediğini bilen bir insan topluluğu olarak tanımlaması ile de örtüşmektedir (akt. Enriquez, 2004: 40).

Simmel, yabancıyı tanımlarken "bugün gelip yarın giden bir gezginden çok, bugün gelip yarın kalan adam" benzetmesini kullanır (2009: 149). Tıpkı "öteki" tanımı yapılırken olduğu gibi, yabancı kavramının tanımında da "biz"den farklı olanlara

yapılan bir genelleme vardır. Simmel'in yabancı tanımında, farklılık olarak yabancının bireysel özelliklerinden çok, kökeni ön plandadır. Dolayısıyla yabancı tanımıyla dolaylı olarak yapılan ve farklı kökenden gelen birçok insanı içine alan bu genelleme, bireysellikten uzak bir tanımlamaya zemin hazırlar (Simmel, 2009: 153). Simmel'in yabancı kavramından bahsederken altını çizdiği "genelleme" dürtüsü, öteki kavramının oluşumunda da gözlenmektedir. Ötekinin içinde barındırdığı farklılıkların tanınmasındansa, genellemelerle oluşan kalıp yargılara varılır, kalıp yargılar pekiştikçe yerini önyargılara bırakır. Ancak kalıp yargılar ve ön yargılardan daha kapsamlı söz etmeden ve nasıl araçsallaştırıldıklarına değinmeden önce, "öteki"nin iktidarla olan ilişkisine değinmek faydalı olacaktır.

Öteki, sözlük anlamıyla bakıldığında, birbirinden farklı tarafların birbirlerini tanımlarken kullandığı bir kelime olup, taraflar birbirlerini öteki olarak tanımlamada eşit şartlara sahiptir. Ancak, kelimenin kültürel kullanımında görülmektedir ki, öteki kavramı daha çok egemen kültürün kendinden farklı olanı tanımlamasında kullanılmakta, daha doğrusu kültürel hegemonyanın bir getirisi olarak sadece kültürel iktidarın "öteki" tanımı kabul görmektedir. Örneğin, Amerika'nın keşfiyle birlikte, Amerikan yerlileri "öteki" olmuştur. Sömürgecilik döneminde, Avrupa ülkelerinin sömürge halkları, "öteki" olarak konumlandırılmıştır. Said, Avrupa kökenli metinlerin, seyahatnamelerin ve diğer yazıların Avrupa ve ötekiler üzerinden medeniyet ve barbarlık gibi bir ikilik yarattığını söyler. Bu ikilik hem Avrupa kültürünün yaratılmasında hem de Avrupa hegemonyasının sürdürülmesinde kilit rol oynamaktadır. Bilginin ideolojik ve nesnellik ögesi arasındaki çizgi bulanıklaşmış, Avrupalı olmayan halklar hakkındaki bilgiler, bu halklar üzerinde kurulan iktidara hizmet eder olmuştur. Loomba'nın bilginin masum olmadığı ve iktidarın işlemleriyle derinden bağlı olduğu yönündeki görüşü, Said'in Şarkiyatçılık çalışmasında da görülür. Said, özellikle antropolojik ve kültürel çalışmalarda öteki kavramı üzerine kurulmuş teorilerin, nesnellikten uzak olduğunu iddia eder (Loomba, 2000; Said, 2004). Edward Said, sömürgecilik döneminde Avrupa kökenli edebi metinlerin, Avrupa ve onların "ötekisi" konumundaki Yakın Doğu medeniyetleri arasında bir ikilik yarattığını söyler. Yaratılan bu ikilik, Avrupalı kimliğini beslemekle kalmaz, Avrupa'nın Yakın Doğu üzerinde kurduğu kültürel hegemonyayı da güçlendirir

(Mora, 2008: 86). Göçlerle Avrupa'ya gelen Yakın Doğulular, emperyalist dönemde kendilerine biçilen görevi, Avrupa'da devam ettirmişler; Avrupa'daki ötekiler olmuşlardır. Uzaktaki bir "öteki" nesnesinden, kendileriyle aynı coğrafyayı paylaşan "yabancı" statüsüne geçiş, hem yeni gelenler hem de ev sahipleri için sancılı olmuştur. Avrupa'nın göç ve göçmen politikalarına bakıldığında, öteki ile eşit şartlarda bir kültürel düzlemde bahsetmektense, yeni gelenin geldiği yerin kültürel normlarına uyum sağlamasını şart koşan asimilasyon politikalarının daha ağır bastığı görülür. Asimilasyon kuramlarında sıkça rastlanan çıkış noktalarından biri, "öteki"yi ancak dönüşmüş ve egemen kültürün homojen yapısında kendine bir yer açabilmiş haliyle tanıyan ve benimseyen evrenselciliştir. Evrenselcilikte aslolan, toplumu oluşturan her bireyin eşit olması ve insanın olduğu gibi kabul edilmesidir. Her bireyin ayrı bir birey olarak kabul edilip aynı şekilde muamele görmesi esastır. Ancak, evrenselcilik, eşitlik ilkesini sadece benzerler arasında işleten bir yapıya büründüğü anda ya da farklılıkları görmezden gelip eşitlik/aynılık üzerine fazlasıyla vurgu yaptığı anda, asimilasyona zemin hazırlar (Bilgin, 1999: 148-149).

Kimlik ve öteki olgularının tanımlarına baktıktan ve kültürel iktidarın öteki olgusunu ne sebeple araçsallaştırdığına değindikten sonra, araçsallaştırmayı nasıl yaptığından bahsetmek gerekir. Bu noktada, söz temsille aktarılan kalıp yargılar ve önyargılara gelmektedir.

1. 2. Kalıp Yargı

Latince katılık anlamına gelen stereos ve nitelik anlamına gelen tupos kelimelerinin birleşimiyle ortaya çıkan İngilizce stereotype kelimesi (Uluç, 2009: 65), Türkçeye kalıp yargı olarak çevrilmiştir. Lippmann'ın "kafamızdaki resimler" olarak tanımladığı kalıp yargılar, insanın psikolojik bir ihtiyaç olarak istem dışı şekilde gerçekleştirdiği kategorize etme ve sınıflandırma eyleminin sonucu olarak ortaya çıkar (1998: 95)³. Allport, Lippmann'ın kalıp yargıları insanın kafasındaki resimler olarak özetlemesini doğru bir başlangıç noktası bulmakla birlikte, tanımın kalıp yargıdan çok kategoriye uyduğu şeklinde bir eleştiri de getirir. Allport'a göre kalıp yargılar belli bir

³Walter Lippmann'ın alıntı yapılan Public Opinion isimli kitabı, ilk kez 1922 yılında basılmıştır. Birçok farklı yayınevi tarafından tekrar basılan kitabın, 1998 yılına ait Transaction Publishers'tan çıkan baskısı tezde kaynak olarak kullanılmıştır.

kategoriye eşleştirilen abartılmış inançlardır ve bu inançlara, bağ kurdukları kategori ile ilişkilerimizi düzenlemek için ihtiyaç duyarız (1979: 191). Bausinger'e göre ise, kalıp yargılar değişime karşı dirençli ve özeleştirisi yapılmamış genellemeler bütünüdür (1988: 13). Kalıp yargılar, genellikle üç kaynak tarafından bireylere öğretilir: yakın çevre, kısıtlı kişisel etkileşim ve kitle iletişim araçları (Samovar vd, 2009: 246). Kişinin kendisine saygısı için gerek duyduğu kalıp düşünceler, hayatı asıl gerçeklikten çok kendi gerçekliğimizle görmemize de yardım eder (Lippmann, 1998: 96). Üstelik, her zaman sunduğu ve daima hafızamızda taze tuttuğu sınıflandırma sayesinde, bir kişiye ya da olguya hızlı şekilde tepki vermemizi sağlar. Her durumda farklı olabilecek değişkenlerden bağımsız olarak, tutum ve davranışlarda tutarlılığı da sağlayan kalıp yargılar, kişiyi nesnellikten uzaklaştırması sebebiyle yanlış kararlar alınmasına neden olabilir.

Kalıp yargıların oluşumu, olguları daha rahat kavrayabilmemiz için basit bir kategorileştirmeye tabi tutmamızın ötesinde, bu kategorileri değerler ve duygularla bağlamlandırmamızı da kapsar. Kalıp yargılar sayesinde, dahil olduğumuz grubun genel özelliklerini normal kabul edip, diğer grupların kendi grubumuzla bağdaşmayan yanlarını "öteki" kabul etmeye başlarız. Kendi normlarımızın üstünlüğüne inanır, farklı olanın üstün olana uyum sağlaması gerektiğine dair bir yargı geliştiririz (Uluç, 2009: 69). Bu süreç içerisinde, grup üyelerinin kendi aralarındaki farklılıkları göz ardı etmesi, bireyselliğin arka plana atılması ve grup üyelerinin karakteristik özelliklerinde homojen bir yapı görüldüğünün farz edilmesi mümkündür.

Abrams ve Hogg, kalıp yargıların üç farklı işlevi olduğunu belirtir. Karmaşık durumları daha kolay çözmemizi sağlayan ve düşünme hızımızı artıran kalıp yargılar, bunu olguları kategorize etmemizi sağlayan yapıyla gerçekleştirir. Sosyal meşrulaştırma, kalıp yargıların ikinci işlevi olup, bir topluluk olarak yapılan eyleme meşruiyet kazandırmayı sağlar. Bireysel olarak yapmayı düşünemeyeceğimiz ya da kendi değer yargılarımızla veremeyeceğimiz bir kararı, aidiyet duyduğumuz grubun tüm üyeleri ile birlikte yapma konusunda çekimser davranmayız. Gruptan alınan güç ve cesaret, Abrams ve Hogg tarafından sosyal meşrulaştırma olarak tanımlanmıştır. Bahsedilen üçüncü işlev ise, sosyal farklılaşmadır. Gruplar arasındaki farklılıkların

kimliklerin oluşumuna gösterdiği katkı, etnik merkezci bir perspektifi doğurabilir (Hogg ve Abrams, 1988: 76).

Fiske ve ekibinin geliştirdiği kalıp yargı içerik modeli, kalıp yargıları yetkinlik ve sevecenlik ekseninde dört farklı kategoride değerlendirebilmemizi sağlar (Fiske vd, 2002). Kalıp yargı içerik modeline göre kişiye ya da olguya karşı hissedilen duygu ile yetkinlik/sevecenlik düzeyi arasında şu şekilde direkt bir ilişki vardır:

- Yetkinlik düzeyi yüksek, sevecenlik düzeyi yüksek ise hayranlık ve gurur duygusu,
- Yetkinlik düzeyi yüksek, sevecenlik düzeyi düşük ise kıskançlık duygusu,
- Yetkinlik düzeyi düşük, sevecenlik düzeyi yüksek ise merhamet ve sempati duygusu,
- Yetkinlik düzeyi düşük, sevecenlik düzeyi düşük ise aşağılama ve kızgınlık duygusu tetiklenir.

Fiske, yetkinlik düzeyinin belirlenmesinde, kişilerin yüksek ya da düşük statüde olmasının belirleyici olduğunu, sevecenlik düzeyinde ise kişinin rekabetçi ya da işbirlikçi olmasının büyük rolü olduğunu savunur.

1. 3. Önyargı

Önyargılar, kalıp yargılardan farklı olarak, kişinin bir insan topluluğuyla olan deneyimlerinden yola çıkarak oluşturduğu yargılardır. Ancak önyargıların, kişilerin sahip olduğu kalıp yargıların etkisi altında oluştuğunu unutmamak gerekir. Morgan, önyargıyı "*insanları basit birtakım kalıp yargılara dayanarak katı bir biçimde sınıflandırma*" olarak tanımlar (2006: 373). Lynne M. Jackson ise, önyargıları bir gruba karşı olumsuz davranışlara sebep olan saygısız ve özensiz tutumlar olarak tanımlar ve bu tutumlarla kast edilenin, negatif özellikler içerebileceği gibi, pozitif ama problemlilik özellikler de içerebileceğini öne sürer (2011: 7-28). Uluç ise, önyargılar ile kalıp yargılar arasındaki nedensellik ilişkisini, Morgan ve Jackson'dan farklı şekilde tersten okumaktadır. Uluç'a göre, çocukluk çağında oluşan önyargılar, deneyimlerden ve çevreden beslenerek grup önyargılarına ve grup kalıp yargılarına

dönüşür, etnik, ulusal ve bölgesel genellemelere evrilir ve uluslararası ilişkilerde belirleyici rol oynar (2009: 60).

Önyargı bir gruba karşı olabileceği gibi, bir kişiye grubun üyesi olması sebebiyle de olabilir. Psikologlar tarafından bireysel olarak geliştirilen bir tutum olarak incelenirken, sosyologlar önyargılara topluluk olarak hayata geçirilen tutumlar olarak bakarlar (Dovidio, 2013: 6).

Önyargıların doğurduğu sonuçlardan biri ayırmadır (*segregation*) (Morgan, 2006). Önyargıların sebep olduğu toplumsal engeller, bir yandan da önyargıları besler ve bir kısır döngü oluşur. Kendini üstün gören grup, daha alt statüde gördüğü grupla ilgili geliştirdiği önyargıyı tutumlarına ve günlük hayatına aksettirerek önyargıların daha da pekişmesini sağlar. Bunun sonucunda, önyargıların hedefindeki grup, yaşam alanlarını ayırarak kapalı bir topluluk halinde aşamaya yönelir. Bu yönelim, ayırma olarak adlandırılmaktadır.

Önyargıların oluşmasında, sadece bir etkenden bahsetmek yanlış olur. Önyargı üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında, tarihsel, sosyokültürel, durumsal ve psikoanalitik aktörlerin ön plana çıkarıldığı farklı yaklaşımlar olduğu görülür. Bu yaklaşımları Allport aşağıdaki şekilde gruplar:

Tarihsel yaklaşım: Önyargıyı tarihsel perspektiften bakarak açıklamayı deneyen yaklaşımlar, önyargıların tarihte yaşanan olayların bir sonucu olarak ortaya çıktığını iddia ederler. Marxistlerin sömürgeci kuramına göre, etnik önyargılar belirli bir grubu kontrol altında tutup, iş güçlerini ya da doğal kaynaklarını sömürmek üzere kullanılırlar. Örnek olarak, Avrupa'nın yayılmacı güçleri, yeni sömürgelerini yardıma muhtaç ve medeniyete aç şekilde betimlemiş ve buna yönelik önyargılar geliştirmiştir. Sömüren ve sömürülen arasında oluşan ve günden güne artan adaletsizliği insan yapımı bir suçtan çıkararak, doğuştan gelen ve değiştirilemeyen bir olgunun, yani etnik kimliğin sonucu olarak kabul etmek, sömürü güçlerinin tercih ettiği bir kendilerini aklama politikasıydı (Allport, 1979: 209-210). Allport sömürgeci kuramın dünya üzerindeki tüm önyargı oluşumlarının bu teoriyle açıklayamayacağını söyler. Yine de, üst sınıfın çıkarlarını gözetiminin önyargıların oluşumundaki rolüne dikkat çektiği için bu teorik perspektifi değerli bulur (1979: 211).

Sosyokültürel yaklaşım: Önyargılar, sosyokültürel faktörler sebebiyle oluşabilir ya da bu faktörler sebebiyle gelişebilir. Sosyokültürel faktörlerin önyargılara yön verdiği perspektifinde, özellikle şehirleşmenin bireyleri güven duygusundan uzaklaştırdığı ve karmaşanın içine sürüklediği noktasından hareket edilir. Sürekli maruz kalınan reklamlar bireylerin tüketim davranışlarını etkilemekte, değer yargılarına nüfus etmekte, tüketimi en üst seviyeye taşımaktadır. Kısacası, şehir ve temsil ettikleri şeyler kötücül olarak görülmektedir. Şehirle özdeşleşen insan grupların üstüne, şehir kavramının beraberinde getirdiği kötü sıfatlar yapılmaktadır.

Durumsal yaklaşım: Durumsal yaklaşımlar, önyargının içinde bulunulan durumun tetiklemesiyle ortaya çıktığı savını ortaya atarlar. Bu kategoride değerlendirilebilecek olan atmosfer kuramında, küçük yaşta bir çocuğun herhangi bir tarihsel ya da ekonomik bilgisi olmadan, sadece etrafındaki olaylardan yola çıkarak önyargılar geliştirdiği örneğinden yola çıkılır.

Psikodinamik yaklaşım: Bu yaklaşıma göre, insanın doğasında var olan kavga ve şiddet dürtüsü, önyargıların oluşmasına temel hazırlamaktadır. Allport, bu yaklaşımı ortaya atanların Hobbes'un insanların şiddete ve kavgaya yönelmesinde rol oynadığını söylediği üç faktörden yola çıktıklarını söyler. Hobbes'a göre, insanlar rekabet dürtüsü, zafer isteği ya da kendine güvensizlikleri sebebiyle şiddete ve kavgaya yönelirler. Ekonomik sebepler, savunmaya geçme dürtüsü ve statüye duyulan özlem insanlar arasındaki çatışmaları tetiklemektedir.

Olgusal yaklaşım: Olgusal yaklaşıma göre, bireyin çevresine bakışı davranışlarına yansır.

Kazanılmış itibar yaklaşımı: Oluşan önyargıların, aslında gerçekten var olan farklılıklar sebebiyle ortaya çıkmış olabileceğini iddia eden bu yaklaşım, Allport'a göre örneklem açısından problemlidir (1979: 217). Allport, şimdiye dek gruplar arasında önyargılar sebebiyle oluşmuş hiçbir çatışmayı tarihsel, psikolojik ve sosyokültürel faktörlerden bağımsız düşünemeyeceğimizi söyler. Diğer bir deyişle, oluşan önyargıların tamamen doğrular ve gerçekler yüzünden oluşmuş olması imkansızdır. Ancak durumu bir de tersten okumak, önyargılara maruz kalan

toplulukların her anlamda masum olduğunu varsaymak da bizi farklı yanlıslara sürükleyebilir.

Önyargıları etkileyen dinamikleri araştırırken, bu yaklaşımlardan herhangi birini mutlak doğru kabul etmek yerine, hepsini göz önünde bulundurmamak daha sağlıklı olacaktır. Çünkü önyargıların oluşması ve beslenmesi, bahsedilen tüm faktörleri içeren çok katmanlı ve çok değişkenli bir süreç sonunda gerçekleşir (Allport, 1979: 218).

Öteki olgusunun tanımında sıklıkla karşılaşılan önyargıların ve kalıp yargıların kabulü, "öteki"nin temsili ile mümkün olmaktadır.

1. 4. Temsil

Stuart Hall, temsili dil aracılığı ile çevreyi ve dünyayı başkalarına anlamlı bir şekilde tasvir etme yolu olarak tanımlar (1997: 15). Nesnenin gerçekten var olup olmaması, o nesne hakkında konuşmamız ya da düşünmemiz için bir gereklilik teşkil etmez. Zihnimizde nesneye ilişkin yer alan kavram, nesnenin o anki gerçekliğinden bağımsız olarak nesne hakkında düşünmemize imkan verir (1997: 17). Temsil, Hall'a göre nesnelere, insanlar ya da olgularla ilgili kafamızda yer eden kavramlar bütününe denmektedir.

Hall, temsille ilgili yaklaşımları üç ana kategoride değerlendirir (1997: 15, 24-25). Birinci kategori olan yansıtmacı/mimetik yaklaşımda, gerçekte var olan nesnelere farklı bir anlam katmadan olduğu gibi temsil edilmesi söz konusudur. Dil vasıtasıyla dünyadaki nesne, olgu ve olaylar gerçekçi şekilde yansıtılmaktadır. İkinci kategori olan maksatlı yaklaşım, anlamı yaratan kişinin temsile yön verdiği ve kendi mesajını anlama yedirdiği fikrinden hareket eder. Bu yaklaşıma göre mesajı ileten araç, aslında üreticisinin istediği gerçekliği alıcıya iletmektedir. Üçüncü yaklaşım ise, inşacı yaklaşım olup, anlamın dilin içinde ve dil tarafından şekillendirildiği savı üzerinde durulur. Dil kendi sistemi içerisinde anlamlar üretir ve bu anlamlar sadece maddi şeylere değil, manevi şeylere de ait olabilir. Nesnel gerçeklik ya da mesajı üreten kişinin gerçekliği tarafından değil, dilin kendi içindeki temsil sistemleri tarafından anlam üretilir.

Hall'a göre, iki farklı temsil sistemi vardır. Bunlardan ilki, bireyin kendi iç dünyasında oluşturduğu, çevresini ve olguları buna göre anlamlandırdığı bir akli

temsil sistemidir. Hall, çok basitçe tanımlanabilen bu akli temsil sisteminin, aslında çok kompleks bir yapıyı barındırdığını unutmamamızı ister. Örneğin, bir masa ya da sandalye için her bireyin kafasında birbirine yakın ve basit bir temsil varken ve temsiller arasında benzerlikleri bulmak kuvvetle muhtemelken, barış, aşk, şeytan, tanrı gibi soyut kavramlarla ilgili temsiller, bireyden bireye farklılık gösterebilir. Üstelik, bu olguları deneyimlemeden, görmeden, duymadan kafamızda bir temsil yaratmamız mümkündür. İkinci temsil sistemi ise, dildir. Dil vasıtasıyla üretilen anlam ve bu anlam üretimi için kullanılan göstergeler, temsillerin oluşmasında önemli rol oynar (Hall: 1997, 19-29). Bu iki temsil sisteminin süzgecinden geçerek ortaya çıkan anlamlarda, dil, gösterge ve göstergelerin bireylerin öznel yorumu belirleyici unsurlardır. Her göstergenin anlamı, bu sebeple kişiden kişiye değişebilir. Özellikle gösterge ile karşılık gelmesi gereken kavram arasındaki ilişki belirsiz ise, göstergenin farklı kişilere farklı anlamlar ifade etmesi mümkündür. Göstergeler yazılı ve sözlü olabileceği gibi, görsel de olabilir. Yazılı ve sözlü göstergeler dizinsel iken, görsel göstergeler ikoniktir. Yazılı ve sözlü göstergelerin ilişkilendirildiği kavram ile bir benzerlik teşkil etmesi beklenmezken, ikonik olan görsel göstergelerde kavramla benzerlikler görülmesi mümkündür ve bu benzerliklerin oluşturduğu semboller, anlamlandırma sürecine katkı sağlar (Hall: 1997, 27-28).

Hall'un kısaca değindiğimiz temsil önermesi, önemli bir ayrıntının altını çizmektedir: Nesnelerin anlamı, gerçekle olan bağından bağımsız olarak temsil ile inşa edilmektedir (Hall: 1997a, Hall: 1990b). Dolayısıyla, kimliğin inşasında temsilin yadsınamaz bir rolü bulunmaktadır. Temsilde bir topluluğun karakteristik özellikleri olarak yer bulan sıfatlar, zamanla karşımıza bu topluluğa ilişkin kalıp yargılar ve önyargılar olarak çıkar.

2. Medyanın Kimlik ve Temsil Üzerindeki Rolü

Kendi kimliğimizin inşası sürecinde, ötekinin tanımı üzerinden aidiyet duyduğumuz grubun değerlerini ve normlarını daha geçerli ya da değerli olarak konumlandığımızı söylemiştik. Medya, kimlik inşasında biz ve ötekiler olgularının sınırlarının çizilmesine ve bir sosyal harita oluşturulmasına yardımcı olur. Medyada ötekine dair yer bulan görsel göstergeler, izleyicide bu olguyla ilgili anlam şemalarının oluşmasını sağlar. Böylece, "*ekran, sadece görüntülerin yansıdığı ortam değil, ayrıca*

kendi kimliğimizi tanımladığımız ve inşa ettiğimiz, öteki ile ilgili korkularımızı, düşlerimizi, isteklerimizi yansıttığımız yer” (Uluç, 2009: 124) haline gelir. Stuart Hall, medya söyleminin sosyal orijinli olayların medya pratikleri tarafından oluşturulmuş temsili olduğunu, gerçekliğin medyada yeniden üretildiğini, dolayısıyla televizyonda aktarılan bir haberde bile kullanılan görselden söylemdeki bir kinayeye kadar asıl gerçeklikten kopulmasına zemin hazırlayabilecek ve yeni bir gerçeklik inşasına izin verecek birçok etken olduğunu ileri sürer (Uluç, 2009: 125-126). Hall’un bahsettiği bu süreç, önyargı ve kalıp yargıların medya aracılığıyla temsildeki rolünü anlamak için önemlidir.

Bandura’nın geliştirdiği sosyal öğrenme kuramında, dikkat etme, hafızaya alma, taklit etme ve içselleştirmeden oluşan klasik şartlanmanın dışında bir “model alma” süreci de yaşandığı belirtilir. Model alma sürecinde, birey maruz kaldığı rol modelini taklit etmenin ötesinde içselleştirir ve kendi kimliğini modelinin kimliğine benzetmeye çalışır. Bandura’ya göre, model alma sürecinde üç farklı referans mevcuttur (akt. Varol, 2014: 306):

- Canlı model: Belirli bir davranışın sahibi olan belirli bir insan
- Sembolik model: Bir medya organında görülen karakter
- Sözlü direktifler: Bir insan figürüyle desteklenmek zorunda kalmaksızın, sözlü olarak yapılan davranışları yönlendirme amaçlı açıklamalar

Bandura, özellikle sembolik modelleri, insanları yer ve zamandan bağımsız olarak etkileyebilme özelliği sebebiyle önemli bulur. İnsanların günümüzde hep aynı sosyal ve çevresel ortamlarda bulunmaları sebebiyle yeni bir şey öğrenme konusunda çok fazla şansa sahip olmadıklarını, birçok haberi ya da olguyu medya üzerinden öğrendiklerini, medyadaki sembolik modellerin bu sebeple insanların gerçeklik algısında deneyimlerden daha önemli bir rolü olduğunu söyler (akt. Varol, 2014: 307). Medyada yapılan ayrımcılık, nüfus ettiği alanın büyüklüğü sebebiyle diğer tüm alanlardaki ayrımcılıktan çok daha fazla kişiye ulaşabilmekte, dolayısıyla daha fazla kimlik inşasındaki ve önyargı oluşumundaki rolü çok daha güçlü olabilmektedir. Farklı olana ve öteki olarak konumlandırılana dair medyada yeniden üretilen gerçeklik, ötekine dair kalıp yargıları oluşturma, pekiştirme ya da yayma gibi işlevler görebilir ve bu durum toplumsal bazda sonuçlar doğurabilir. Çelenk, bu konudaki

değerli bir çalışmada televizyon haberciliğinin "öteki"yi simgesel anlamda yeniden üretirken düşebileceği hataları dört başlıkta toplar (2010: 225-226):

- "Öteki"yi yok saymak ya da çok sınırlı şekilde vermek
- Olumsuzlukların konusu yapmak
- Ayrımcı nitelendirmelerle birlikte anmak
- Nefret söylemi geliştirmek

Dünya tarihinde, medya tarafından yeniden üretilen ve hegemonyanın istediği yönde şekil verilen kalıp yargılara, öteki kimliklerine ve temsillerine sıklıkla rastlanmaktadır. Medyanın, ötekileştirmeyle ilintili politikalardan oryantalizm, asimilasyon veya etnik merkezilikte oynadığı role ilişkin yakın tarihten örnek vermek gerekirse, Güliz Uluç'un "Medya ve Oryantalizm" isimli çalışmasında derlediği Doğu Avrupa örnekleri ile Emine Uçar İlbuğa'nın Alman medyasındaki Türk temsillerine ilişkin değerlendirmelerinden bahsedilebilir.

Uluç'un derlediği ilk örnekte, Doğu Avrupa medyasında yer alan haberlerin, gerek tematik gerekse biçimsel yapılarıyla Romanlara yapılan ayrımcılığı içselleştirdiği görülür. Doğu Avrupa ülkelerinin genelinde görüldüğü iddia edilen Romanların toplumsal düzene karşı bir tehdit oluşturduğuna dair söylem, Slovenya basınında da sıkça görülmekte, medya organları bu söylemlerini sağduyu adı altında haklı çıkarmaya çalışmaktadırlar (Uluç, 2009: 127). Karmen Erjavec'in yaptığı araştırmaya atıfta bulunan Uluç, Erjavec'in Sloven medyasındaki yansımalarından önce, daha önce yine Doğu Avrupa coğrafyasında Romanları konu alan temsil çalışmalarından verdiği örnekleri aktarır. Bulgar medyasında Romanlara ilişkin çıkan haberlerin yüzde doksanında nefret söyleminin yer aldığını, Macar medyasında ise bu oranın yüzde altmışı bulduğunu belirtir (Danova'dan akt. Uluç, 2009: 127). Kısacası, Romanların temsili sadece bir ülkede değil, tarihi ve kültürel anlamda çok katmanlı ilişkilerin yaşandığı Doğu Avrupa coğrafyasında problemlidir. Erjavec, Slovenya özelinde yaptığı temsil araştırmasında, bir Roman ailenin yaşadığı olayı konu eden haberleri incelemiş, analizi sonucunda Romanların olayın bir tarafı konumunda bulunmasına rağmen, özne değil nesne olarak haberlerde yer aldıklarını belirtmiştir. Roman ailenin olay hakkında fikrine haberlerde yer verilmemiş, tek taraflı bir tartışma yürütülmüştür.

Emine Uçar İlbuğa'nın derlediği Alman medyası ve Türk temsilleri örneğinde ise, Alman medyası tüm yönleriyle ele alınmış, internet dışındaki tüm mecralarla ilgili bir genel değerlendirme yapılmıştır. Uçar İlbuğa, "Alman Medyasında Göç ve Göçmen Teması" isimli makalesini Almanya'da son dönemde yapılan temsil çalışmalarını derleyerek oluşturmuştur. Uçar İlbuğa'nın televizyonda farklı tür yapımlarda Türk göçmen temsillerine ilişkin değerlendirmeleri üç maddede özetlenebilir:

– Televizyonlarda özellikle gündüz kuşağında yayınlanan reality show'larda toplumda işlenen suçlara yer verilirken, failer genellikle Türkler ya da Orta Avrupalılardan seçilmektedir. Almanların yargılayıcı konumda bulunduğu, göçmenlerin ise potansiyel suçlu ya da fail olarak programa katıldığı ama edilgen konumda tutulduğu bu programlar, göçmen temsiline "potansiyel suçlu" karakteristiğini eklemekte ve pekiştirmektedir. Üstelik, emniyet istatistiklerine göre göçmenlerin suç oranlarına bakıldığında, bu tür reality showlardaki kadar yoğun bir suç oranı görülmemektedir (Eggert'ten akt. Uçar-İlbuğa, 2006: 67).

– Haftalık televizyon dizilerinde ise göçmenler çok seyrek olarak başrolde yer almakta, genellikle yan rollerde ve kısa süreli olarak görülmektedir. Yan rollerde rastlanan göçmen profillerinde ise, İspanyol ve Latin Amerikalılar ağırlıkta olmakta, Doğu Avrupa ve Türk kökenli göçmenler ise neredeyse hiç görülmemektedir (Eggert'ten akt. Uçar İlbuğa, 2006: 67).

– Televizyonlardaki haber metinlerine bakıldığında, göçmen sorunu konulu haberlerde genelde Türklerin görsel ve işitsel gösterge olarak kullanıldığı görülür. Göçmen sorunu konulu bir haberin okuması, bir Türk göçmen görselinin üzerine yapılır. Sokak röportajları Türk mahallelerinde gerçekleşir. Daha önceki haber görselleri kullanılacaksa, Türk göçmenlerle ilgili görseller tercih edilir. Böylece seyircide göçmen sorununun Türk göçmen kimliği ile bütünleşmesi sağlanır, Türk göçmen temsiline "uyum sorunu" pekiştirilir (Uçar İlbuğa, 2006: 67-68).

Medyanın, öteki hakkında şimdiye dek bahsettiğimiz ve örneklendirdiğimiz yanlı anlatımı ve tutumunun yanı sıra, izleyici ve okuyucunun bu tutumlarla yazılmış ve üretilmiş ürünleri nasıl okuduğu da önemlidir. Medya metninin okur ya da seyirci

tarafından nasıl okunduğu, okurun benliğinde oluşacak anlam ve pekişecek yargı da büyük önem taşır. Okur ya da seyirci, anlamlandırma sürecinde pasif değildir. Dolayısıyla, medyanın temsil ve kimlik üzerindeki etkisindeki etkenlerden biri de medyaya maruz kalan kişinin kodlamasıdır. Hall'a göre, kod açımı süreci üç şekilde ilerleyebilir. Egemen okumada okuyucu medyanın vermek istediği mesajı olduğu gibi, kendilerinden bir şey katmadan kabul edip içselleştirirler. Müzakereli okumada, okuyucu metni olduğu gibi kabul etmemekle birlikte, tamamen karşı da çıkmamaktadır. Muhafif okumada ise okuyucu medya metnini tamamen reddeder. Hall'un izleyici ya da okuyucuyu edilgen konumdan etken konuma getirdiği bu kuramsal çerçevede, medyanın ötekileştirme sürecinde temsille yaptığı etkinin yanı sıra, izleyicinin medyayı alımlama şeklinin de önemli bir faktör olduğu ortaya çıkar. Alımlama çalışmalarına baktığımızda, Hall'un izleyiciyi edilgen konumdan etken konumuna getiren çalışmalarının devamında, okuma türlerinde sadece sınıfsal farklılıklarla değil, yaş, cinsiyet, etnik aidiyet vb. gibi kolektif farklılıklar yaratan değişkenlerin de rolü olduğu ortaya çıkmıştır. Televizyon çalışmalarının önemli isimlerinden Morley, Nationwide Audiences isimli çalışmasında farklı meslek gruplarından insanların okumalarındaki farklılıklara değinir (Morley, 1980). Morley'in alımlama çalışmalarına bir diğer önemli katkısı ise, "*Family Television: Cultural Power and Domestic Leisure*" isimli çalışmasıdır. Bu çalışma kapsamında Morley, toplumsal cinsiyet rolleriyle televizyon izleme eylemi arasındaki ilişkiyi tartışır (Morley, 1990: 13). Morley'in her iki çalışması da, izleyicilerin televizyon yapımlarını anlamlandırma sürecinin Hall'un üç okuma çeşidinden çok daha fazla seçenek barındırdığını ortaya koymuştur. Muhafif okumayı gerçekleştiren izleyicileri homojen bir sosyoekonomik sınıfta değerlendirmek olası değildir. Liebes ve Katz ise, Dallas dizisi üzerine yaptıkları ve etnik kimlik faktörünün altını çizdikleri çalışmada, farklı etnik grupların diziyi kendi kültürel referanslarıyla anlamlandırdıkları noktasına dikkat çekerler. Okuma tiplerinin zaman zaman birlikte görülebileceğini, her bireyde mutlak olarak tek bir hakim okuma tipinin hakim olacağı gibi bir sonuca varılmaması gerektiğini belirtirler (Liebes ve Katz, 1993). Liebes ve Katz, izleyicilerin getirdiği yorumları iki ana kategoride değerlendirmiştir: göndergesel ve eleştirel. Göndergesel okumalarda izleyiciler dizi karakterlerini gerçekçi bulmaktadır ve karakterleri kendi gündelik hayatlarıyla ilişkilendirir. Eleştirel okumalarda ise izleyicilerin yorumları üç

kategori altında toplanmıştır. Semantik boyutta gelen eleştirilerde tema ve mesaj konu edilirken, sözdizimsel boyutta gelen eleştirilerin konusu tür ve formüldür. Pragmatik eleştiriler ise sosyal değişime odaklanmaktadır.

3. Televizyonda Göçmen Temsilleri: Etnik Komedi

Medyanın her mecrasındaki temsilin önemli olduğunu kabul etmekle birlikte, televizyonun ulaştığı alanın genişliği ve gerçekliği görsellikle birleştirerek yeniden üretmesi sayesinde yarattığı etkinin gücü mecralar arasında ayrı bir yerde değerlendirilmesini sağlar. Bu yüzden, televizyondaki öteki temsilleri ve bu temsiller üzerinden gerçekleşen kimlik inşası üzerine konuşurken, temsil öğeleri üzerinde durmak yararlı olacaktır. Özellikle etnik komedi türündeki dizilerde görülen öteki temsilleri, kendilerine mizah kapsamında bir yer açmakta, kalıp yargıları ve önyargıları mizahi öğelerle pekiştirmektedir. Etnik komedi ve etnik mizah üzerine konuşmadan önce, mizahı ve mizahın kültürel normlarla ilişkisini hatırlatmakta fayda olacaktır.

Mizah, dil ve kültürden bağımsız düşünülmesi zor, bağlama bağımlı ve yerel bir olgudur. Simon Critchley, mizahın dil ve kültürden bağımsız olarak düşünülemeyeceğini, bir şeyi komik yapan unsurların, komedinin üretildiği coğrafyanın dili ve kültürü ile bağımlı olduğunu söyler (Critchley, 2002: 67). Bu yüzden ki, dil unsurunun bulunmadığı ve mimiklerin başrolde olduğu Chaplin, Monsieur Hulot ve Mr. Bean gibi örnekler dünya çapında başarıya ulaşsa da, dilin kullanıldığı komedilerde şakanın başka bir dile çevrilmesindeki zorluklar sebebiyle başarıyı yakalamak zordur (Critchley, 2002: 67). Mizahın bu yerellik özelliğinden hareketle, dezavantajı avantaja çevirmek ve mizahı ulus kimliğini pekiştirmek için kullanmak pekala mümkündür. Aslında Critchley'e göre, insanlar yüzyıllardır bunu yapmakta, yabancıya gülerken, yabancıyı gülünç görerek kendi kimliklerinin sınırlarını çizmektedirler (2002: 74).

Amerikan akademik dünyasında, komedilerde etnik unsurların kullanımı 1900'lü yılların ortasından beri incelenen konulardan biridir. Yapılan akademik çalışmalarda, etnik kimliklerin komedi öğesi olarak kullanımını anlamlandırmadan önce mizaha dair üç ana yaklaşıma atıfta bulunulur (Gillota, 2013: 5-7). Bunlardan

ilki, Hobbes'un üstünlük kuramı ile mizahı açıklayan yaklaşımdır. Hobbes, rekabet üzerine kurulu insan ilişkilerinde, güçlü olanın kazandığı statüyü kutlamak ve gücünün altını çizmek için mizahı ve gülmeyi kullandığını iddia eder. İkinci yaklaşım, Freud'un mizahı bastırılan seksüel ve düşmanca dürtülerin dışa vurumu olarak kabul ettiği perspektiftir. Freud, düşündüğümüz ama açıkça dillendiremediğimiz bazı düşünceleri mizah yoluyla dışa vurarak rahatladığımızı söyler. Şakaların ya da mizah öğelerinin sonundaki gülme, bastırılan duygu ve düşüncelerin dışavurumunu izleyen rahatlamayla ortaya çıkmaktadır. Aslında olan, komediye gülmek değil, rahatlama ve gevşemektir. Üçüncü mizah yaklaşımı ise, kendini küçümseme (*self-deprecating theory*) yaklaşımı üzerinedir. Bu yaklaşıma göre, azınlık konumundaki etnik gruplar, bir savunma mekanizması olarak kendileri ile dalga geçerler. Kendini küçümseme durumunun sınırları kolayca çizilemediği için, bu yaklaşımdan yola çıkarak etnik mizahın öğelerini anlamlandırmak zorlaşabilmektedir. Egemen kültür, espriyi yapan kişiye belli kalıp yargılarla yaklaştığı için, esprinin asıl amacını yanlış anlayabilir. Espride amaç, egemen kültürün kalıp yargılarına gönderme yapmak olabileceği gibi, bir savunma mekanizması olarak da kullanılmış olabilir (Gillota, 2013; 5-6).

Kalıp yargıların etnik mizah ögesi olarak kullanımını inceleyen çalışmalara bakıldığında, mizahı üreten kişinin egemen kültürden olduğu durumlarda Hegel'in üstünlük yaklaşımının perspektif olarak daha çok kabul edildiği görülmektedir (Rappoport, 2005: 31). Rappoport, mizahı üretenin azınlıklardan olduğu durumların incelenmesinde ise, mizahın önyargı ve üstünlük yerine gurur ve savunma üzerinden anlamlandırılmasına olanak sağlayan kendini küçümseme yaklaşımının kullanılabilirliğini belirtir. Christie Davies etnik mizah öğeleri üzerine yaptığı ve 1990 yılında sonuçlarını "Dünyada Etnik Mizah" (1990) ismiyle çıkardığı kitapta paylaştığı araştırmasında, toplumlarda iki tür dışlanmış grup hakkında mizah üretildiğini gördüğünü iddia eder. İlk grup, egemen toplumdan farklı bir dili ve farklı bir yaşam tarzı olan gruptur. Bu iki özellik, grubun genel geçer özelliği olmakta, bu özelliklere çoğu zaman egemen toplumun dışında tutulan ve dışında kalmaya eğilimli, farklı bir dil konuşan, farklı inanç sistemlerinin etkisinde olan, eğitim ve iş imkanları konusunda fırsat eşitliklerinden yararlanamayan bir grup olma durumları da eklenmektedir. İkinci grup ise, toplumsal yaşama uyum sağlama ve egemen grup tarafından kabul edilmeye

daha istekli gruptur. Davies, bu gruplara örnek olarak Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Yahudileri örnek verir. Davies'in mizahta adı sıklıkla geçen toplulukları çok genel şekilde iki gruba ayırırken ve etnik kimliği grup dinamiklerinin içinde keskin hatlarla vermezken, Marvin R. Koller etnik mizah ve etnik kimlik üzerinde biraz daha durmamız gerektiğini söyler (1988). En basitinden, Koller'e göre etnik kimlik o kadar karmaşık bir olgudur ki, Amerika'daki çoğu üniversite öğrencisine etnisitesi sorulduğunda sağlıklı bir cevabı kısa sürede verebileceklerin sayısı çok azdır. Bu önermeye bir örnek, Rappoport'un bir anket çalışmasıyla gelir: Rappoport, Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan anket çalışmasında öğrencilerin etnik kimliklerini genel olarak "Amerikalı" olarak tanımladıklarını, ancak daha detaylı sorularla karşılaştıklarında "aslında" büyükanne ya da büyükbabalarının Avrupa'dan, Kanada'dan, Güney Amerika'dan vb. göçtüğünü söylediklerini aktarır (Rappoport, 2005: 38-39).

Etnik mizahın önyargılar üzerindeki etkilerine dair farklı görüşler bulunmaktadır. Rappoport, etnik komedi barındıran stand-up'ların, etnik azınlıklara yönelik önyargıları pekiştirmek yerine, absürdleştirerek zayıflattığını ileri sürer (2005: 121). Öte yandan Ruth Mandel, etnik komedi öğelerinin kullanılmasının etnik önyargıları pekiştirdiği kanaatindedir. "Profesyonel etnik" olarak tanımladığı azınlık üyelerinin egemen kültür tarafından kabul edilmek adına kendilerini ait oldukları etnik grup içinde "kültürel ve etnik elit" olarak konumlandıklarını ileri süren Mandel, bu profesyonel etniklerin parçası oldukları etnik azınlıkla ilgili ürettikleri mizahla etnik önyargı üretiminin bir parçası haline geldiklerini söyler (akt. Bower, 2011: 2). Mandel, "profesyonel etnik"lerin arada kalmışlığını Almanya'daki entelektüel Türk göçmenlerin kendisine aktardıkları deneyimlerle örneklendirir. Almanlar, Türk göçmenlerin Alman toplumuna uyum sağlamasını beklemektedir. Ancak, Türk göçmenler uyum konusunda çizgiyi aşar ve bilgi birikimi ve yeterliliği bakımından ortalamanın üstünde bir entelektüel birikime sahip olurlarsa, bu yeni konumları hem Almanlar tarafından "inanılmaz ve eşi benzeri bulunmayan bir durum" olarak görülüp farklı bir dışlanma yaşamaya başlarlar, hem de kendi etnik gruplarında da bir yabancılaşma sürecine girerler (Mandel, 2008: 190-191).

Etnik komedilerin önyargılar üzerindeki etkisinden yola çıkarak bir tartışma başlatan Kathrin Bower, etnik mizahın etnik azınlık üyeleri tarafından üretildiği durumlarda bu yapımların kültürlerarası (*intercultural*) ya da kültürlerötesi (*transcultural*) bir ürün olup olmadığı sorusunu sorar.⁴ Farklı örnekler üzerinden fikir yürütülerek, yapımın ve yaratıcının motivasyonuna bağlı olarak bu sorunun cevabının değişebileceği öne sürülür.

SONUÇ

Bu makale kapsamında, odağa medyayı ve medyanın kimlik inşasındaki gücünü alarak bir literatür derlemesi yapmak amaçlanmıştır. Bunu yaparken, başlangıç noktası olarak kimlik, öteki ve yabancı olgularının tanımları alınmıştır. Bir kişi ya da topluluk, kendi kimliklerinin tasvirinde karşıtlıklardan beslenmekte, bunun için de bu karşıtlıklar üzerinden tanımlanan "öteki"lere ihtiyaç duymaktadır. Bu karşıtlıklar ise, kalıp yargılar ve önyargıların yardımıyla kategorize edilerek bir öteki kimliği yaratmayı ve yeniden üretmeyi mümkün kılar. Kalıp yargılar ve önyargıların oluşması, muhatap birey ya da toplulukla birebir yaşanan kişisel deneyimlerle olabileceği gibi, temsil üzerinden de şekillenebilir. Beşeri ilişkilerin kurulduğu bir toplulukla günlük hayatta karşılaşılan ve tekrarlanan bazı davranış kalıpları elbette kalıp yargılar ve önyargılar için zemin hazırlar. Ancak, günümüzde medya üzerinden sürekli şekilde maruz kalınan göstergelerin, kişisel deneyimlerin önüne geçerek sosyal öğrenme vasıtasıyla farklı bir gerçeklik oluşturulmasında ve kalıp yargı/önyargıların şekillenmesinde önemli bir rolü olduğunu yadsımamak gerekir.

Medya, nüfus ettiği alanın büyüklüğü ve tekrara müsait yapısıyla sosyal öğrenmeyi pekiştirir. Televizyon ise, medya araçları arasında gerçekliği görselleştirme birleştirebilmesi açısından sosyal öğrenme sürecinde farklı bir yerde değerlendirilmelidir. Televizyondaki temsiller, önyargıların ve kalıp yargıların pekiştirilmesinde daha güçlü bir etkiye sahiptir. Televizyondaki öteki temsillerinin bir

⁴Bower, çokkültürlülüğe alternatif olarak literatürde yerini alan bu iki kelimenin tanımlarını Mark Terkessidis ve Wolfgang Welsch'ten alıntıyla paylaşır. Terkessidis'e göre, kültürlerarasılık kültürel sınırların sabit değil değişken ve silik bir hal alması ve bu değişime bağlı olarak bireyin kendini tanımasını zorlaştıran sosyal organizasyonların değişime uğramasıdır. Welsch ise kültürlerötesilik kelimesi altında günümüz kültürel ilişkilerini, aralarındaki kültürel farklılıkları ve bağlantıları vurgulayarak tanımlamayı amaçlar. (Bower, 2011: 3) Dolayısıyla tartışma, bu iki tanım üzerinden yapılır.

ana karakter üzerinden izleyiciye iletildiği ya da kalıp yargılara konu olacak karakteristik özelliklerin hikayenin önemli bir ögesi olduğu programlara örnek, etnik komedilerdir. Etnik komediler, etnik kimliklerin komedi ögesi olarak kullanıldığı, mizahın ise sosyal öğrenme sürecinde araçsallaştırıldığı yapımlardır. Etnik komedilerin önyargılar ve kalıp yargıların inşasındaki etkisine dair güçlendirdiği ve zayıflattığı yönünde iki zıt görüş vardır. Rappoport, Kollervb, etnik komedilerin önyargıları besleyen içeriklere sahip olduğu savından yola çıkarak, bu yapımların izleyicideki önyargıları pekiştirdiği ya da yeni önyargıların tohumlarını attığını ileri sürer. Mandel, mizahı üretenin etnik kimliğine dikkat çekerek, etnik komedilerde "profesyonel etnik" olarak tanımladığı öteki konumundaki kişilerin rol alması ya da içerik üretmesinin de önyargıları pekiştirdiğini söyler. Bower, içerik üreticisinin etnik kimliğine tıpkı Mandel gibi önem verir. Ancak Bower'ın savı, Rappoport ve Mandel'dan farklı bir yerde durur: Yapımın, içerik üreticisinin ve yapımcının amacı, ortaya çıkan ürünü basit bir önyargı pekiştiricisi olmaktan çıkarabilmekte, örnek bir kültürlerarası/kültürlerötesi ürüne dönüştürebilmektedir.

Makalede detaylıca incelenen bu farklı görüşler, farklı etnik çeşitliliğe ve farklı medya politikalarına sahip farklı ülkelerin medyalarındaki farklı etnik komedilerin incelenmesiyle zenginleşecektir. Etnik komediler, temsil ve kimlik üzerine çalışan akademisyenler için zengin bir araştırma alanı sunmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

- ALLPORT, Gordon Willard (1979). *The Nature of Prejudice*, New York: Basic Books.
- BAUSINGER, Herrmann (1988). "Stereotypie und Wirklichkeit". *Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache*, 14, s. 157-170.
- BİLGİN, Nuri (1999). *Kollektif Kimlik*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- BOWER, Kathrin (2011). "Serdar Somuncu: Turkish German Comedy as Transnational Intervention", *Transit*, 7(1), <http://escholarship.org/uc/item/0n29d6wr>, Erişim tarihi: 06.06.2015.
- CRITCHLEY, Simon (2002). *On Humour – Thinking in Action*, Londra: Routledge.

- ÇELENK, Sevilay (2010). Ayrımcılık ve Medya, (Editörler), Bülent Çaplı ve Hakan Tuncel. Televizyon Haberciliğinde Etik, Ankara: Fersa Matbaacılık.
- DAVIES, Christie (1990). Ethnic Humor Around the World: A Comparative Analysis. Bloomington: Indiana University Press.
- DOVIDIO, John F.; HEWSTONE, Miles; GLICK, Peter; ESSES, Victoria M. (2013). The SAGE Handbook of Prejudice, Stereotyping and Discrimination, Londra: SAGE Publications.
- ENRIQUEZ, Eugéne (2004). Sürüden Devlete, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- FISKE Susan T.; CUDDY Amy J.C; GLICK Peter, XU Jun (2002). "A Model of (Often Mixed) Stereotyped Content: Competence and Warmth Respectively Follow from Perceived Status and Competition". Journal of Personality and Social Psychology, 82 (6), s. 878-902.
- GILLOTA, David (2013). Ethnic Humor in Multiethnic America, New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.
- HALL, Stuart (1990). Cultural Identity and Diaspora, (Editör) Jonathan Rutherford. Identity: Community, Culture, Difference, Londra: Lawrence & Wishart, p. 222-237.
- HALL, Stuart (1997). Representation: Cultural Representations and Signifying Practices. Londra; Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- HALL, Stuart (2003). Introduction - Who needs Identity?, (Editörler), Hall Stuart ve and Paul du Gay. Questions of Cultural Identity, Londra: Sage Publications Inc, s. 1-18.
- HOGG, Michael ve ABRAMS Daniel (1988). Social Identifications: A Social Psychology and Intergroup Relations and Group Process, Londra: Routledge.
- JACKSON, Lynne M. (2011). The Psychology of Prejudice: From Attitudes to Social Action. Washington, DC, US: American Psychological Association.
- KOLLER, Marvin R. (1988). Humorand Society: Explorations in the Sociology of Humor, Houston: Capand Gown.

- LIEBES, Tamar ve KATZ Elihu (1993). *The Export of Meaning: Cross-Cultural Readings*, Cambridge: Polity Press.
- LIPPMANN, Walter (1998). *Public Opinion*, New Brunswick: Transaction Publishers.
- LOOMBA, Ania (2000). *Kolonyalizm Postkolonyalizm*, (Çev. Mehmet Küçük), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- MANDEL, Ruth (2008). *Cosmopolitan Anxieties: Turkish Challenges to Citizenship and belonging in Germany*, Durham NC: Duke University Press.
- MORA, Necla (2008). *Medya Çalışmaları, Medya Pedagojisi ve Küresel İletişim*, İstanbul: Altkitap.
- MORGAN, Clifford T. (2006). *Psikolojiye Giriş*, (Çev. Hüsnü Arıcı vd), Ankara: Meteksan.
- MORLEY, David (1980). *The Nationwide Audience*, Londra: British Film Institute.
- MORLEY David (1990). *Family Television: Cultural Power and Domestic Leisure*, Londra: Routledge.
- RAPPOPORT Leon (2005). *Punchlines: The Case for Racial, Ethnic and Gender Humor*, Londra: Greenwood Publishing Group.
- SAID, Edward (2004). *Şarkiyatçılık*, (Çev. Berna Ülner), İstanbul: Metis Yayınları.
- SAKALLI, Nuray (2001). *Sosyal Etkiler: Kim Kimi Nasıl Etkiler?*, Ankara: İmge Yayınevi.
- SAMOVAR, Larry A.; PORTER Richard; MCDANIEL Edwin (2009). *Communication Between Cultures*, Boston: Cengage Learning.
- SIMMEL, Georg, (2009). *Bireysellik ve Kültür*, (Çev. Tuncay Birkan), İstanbul: Metis Yayınları.
- TAJFEL, Henri (1974). "Social Identity and Intergroup Behaviour", *Information (International Social Science Council)*, 13. 2, s. 65-93.
- UÇAR İLBUĞA, Emine (2006). "Alman Medyasında Göç ve Göçmen Teması", *Akdeniz Fakültesi İletişim Dergisi*, 5 , s. 59-82.

ULUÇ, Güliz (2009). Medya ve Oryantalizm, İstanbul: Anahtar Kitaplar.

VAROL, Sibel Fügen (2014). "Medyada Yer Alan Temsillerin Kimlik Edinme Sürecindeki Rolü", The Journal of Academic Social Science Studies, 26, s. 301-313.

WOORDWARD, Kath (2002). "Understanding Identity", Londra: Arnold.